

**HOE HITLERS WETENSCHAPPERS
EEN WARM ONTHAAL KREGEN IN DE VS**

Operatie

■ Holger Toftoy
Amerikaanse
generaal-majoor,
initiatiefnemer
van Operatie
Paperclip

■ Wernher von Braun
Duitse luchtvaart- en
raketwetenschapper

■ Ernst Stuhlinger
Duitse atoom- en
raketwetenschapper

■ Hermann Oberth
Duitse natuurkun-
dige en ingenieur

■ Eberhard Rees
Duitse raket-
wetenschapper

Naziwetenschappers werkten in het kader van Operatie Paperclip mee aan het Amerikaanse ruimtevaartprogramma, zoals hier op een basis in Huntsville (Alabama).

**Einstein
en de nazi's**

■ Hoewel Albert Einstein in Duitsland werd geboren, heeft hij nooit voor de nazi's gewerkt.

■ Een nazi-organisatie publiceerde begin jaren dertig in een tijdschrift een foto van Einstein met daarbij de tekst "Nog niet opgehangen".

Paperclip: alles voor de overwinning

Bijna meteen na de Tweede Wereldoorlog begon de Koude Oorlog. Om deze krachtmeting met de Sovjet-Unie te kunnen winnen, maakten de Amerikanen een even opmerkelijke als schaamteloze keuze. Ze ronselden Duitse onderzoekers die kort daarvoor nog vol overtuiging voor de nazi's hadden gewerkt - en daarbij niet op een paar mensenlevens keken.

Toen de Amerikaanse testpilot kolonel Donald Putt op 22 april 1945 het Luchtvaartkundige Onderzoekscentrum in het Duitse Völknerode binnenstapte, wist hij niet wat hij zag. Of eigenlijk wist hij het wel: dit was het meest geavanceerde luchtvaartlaboratorium ter wereld, waar nazi-onderzoekers aan toestellen voor de gevreesde Luftwaffe hadden gewerkt. Het stond er vol vliegtuigonderdelen, voorraden raketbrandstof en windtunnels die hun tijd ver vooruit waren. "Als we niet te trots zijn om deze Duitse informatie te gebruiken, kan dat ons tot voordeel strekken en kunnen we verder gaan waar Duitsland is gestopt", schreef Putt enthousiast aan zijn baas. Hij voegde daar nog de dringende suggestie aan toe dat de technologie en het materieel alleen niet toereikend waren. De wetenschappers die ze hadden ontwikkeld, moesten eveneens worden verschalkt.

In het kielzog van de geallieerde troepen werd Duitsland overspoeld door een schaduwleger van geheim agenten uit de Verenigde Staten, Groot-Brittannië en de Sovjet-Unie. Ze wilden allemaal de geavanceerde Duitse oorlogstechnologie buitmaken. Het leidde tot geheime programma's waarmee niet alleen de kennis zelf, maar ook de bedenkers ervan - de wetenschappelijke elite van het Derde Rijk - door de ge-

allieerden werden geïmporteerd. Ook de Britten en de Russen rekruteerden naziwetenschappers, maar de Amerikanen waren hierin het meest doortastend. Ruim 1600 van Hitlers onderzoekers werden naar de VS overgebracht in het kader van Operatie Paperclip. De naam verwees naar de paperclips waarmee valse biografieën van deze wetenschappers, waarin hun naziverleden werd gebagatelliseerd of zelfs was weggepoetst, aan hun

officiële documenten vastzaten. Hoewel de controverse rondom Operatie Paperclip genoegzaam bekend is, waren de feiten en de details over het programma dat nog niet. Maar de Amerikaanse onderzoeksjournalist Annie Jacobsen dook in een grote hoeveelheid pas vrijgegeven documenten en publiceerde er onlangs een boek over. Dankzij haar weten we nu hoe verbijsterend én schaamteloos het er destijds aan toging. >>

Tekst: Abhinabha Tangeman

■ Einstein koos het zekere voor het onzekere en verhuisde in december 1932 naar de Verenigde Staten.

■ Op 10 mei 1933 verbrandden de nazi's tienduizenden boeken, waaronder werken van Einstein, die bevatten volgens hen 'Joodse natuurkunde'.

■ Einstein schreef op 2 augustus 1939 aan president Roosevelt dat Duitsland een atoombom probeerde te ontwikkelen en dat de VS hetzelfde moesten doen.

■ Zelf werkte Einstein niet mee aan het Manhattan-project, de ultrageheime operatie waarmee de Amerikanen eerder dan de Duitsers een atoombom probeerden te bouwen.

■ Toen Einstein hoorde dat voormalige naziwetenschappers voor de VS werkten, schreef hij een verontwaardigde brief aan president Harry Truman.

Van de SS naar de NASA

Naziwetenschappers die onder het mom van Operatie Paperclip naar de VS waren gehaald, stonden aan de wieg van aardig wat ontwikkelingen in de ruimtevaart. Vijf voorbeelden:

1 Krafft Arnold Ehrlicke (links op de foto beneden) ontwierp voor het Amerikaanse vliegtuigbedrijf Convair de **Centaur**. Dit was 's werelds eerste rakettrap die als brandstof vloeibare waterstof en zuurstof gebruikte.

2 Door het werk van Hans Ziegler ging de satelliet **Vanguard 1** de lucht in met vier zonnecellen die zijn instrumenten van energie voorzagen.

3 De grootste, zwaarste en krachtigste raket tot nu toe, de **Saturnus V** (zie ook pagina 18), werd gebouwd onder leiding van de voormalig SS'ers Wernher von Braun en Arthur Rudolph.

4 Het bestuderen van de fysieke effecten van gewichtloosheid door Hubertus Strughold heeft uiteindelijk geleid tot het **life support system** dat astronauten helpt overleven in de ruimte.

5 Onder leiding van raketgeleerde Kurt Debus werd op het Kennedy Space Center voor de spaceshuttles het **Lanceercomplex 39** gebouwd. Van 1962 tot 1974 was Debus ook directeur van dit ruimtevaartcentrum.

» Operatie Paperclip werd op 6 juli 1945 in gang gezet door het Amerikaanse ministerie van Oorlog. Al gauw droeg dat de leiding over aan het Joint Intelligence Objectives Agency (JIOA), een overkoepelend orgaan dat werd gerund door de stafchefs van de bestaande veiligheidsdiensten. Het ministerie en het JIOA gebruikten de angst voor de Sovjet-Unie als argument om de oud-nazi's binnenboord te halen.

Volgens de Amerikaanse geheime diensten waren de Russen zich aan het voorbereiden op een 'totale oorlog' met de VS. Het Rode Gevaar betekende een *boost* voor Operatie Paperclip. De naziwetenschappers moesten de Amerikanen helpen om de wapenwedloop met de Sovjet-Unie te winnen. Dit alles onder het motto: als wij ze niet inlijven, doet Moskou het wel.

Op 20 september 1945 kwam de eerste lichte van zestien wetenschappers per militair vliegtuig aan in de VS. Onder hen bevond zich Wernher Von Braun, die de V2-raket had ontwikkeld waarmee de nazi's Antwerpen en Londen hadden bestookt. Nu werd hij samen met zijn collega's te werk gesteld op verschillende militaire bases verspreid over de VS. Ze ontvingen een jaarsalaris dat vandaag de dag overeen zou komen met anderhalve ton in euro's.

Concentratiekampgevangenen werden gebruikt als proefkonijnen bij experimenten in opdracht van de Duitse luchtmacht. Beide naziwetenschappers op deze foto werden na de oorlog door de VS ingehuurd.

De Koude-Oorlog-paranoia ging zelfs zover dat naziwetenschappers die oorlogsmisdrijven hadden gepleegd en tijdens de processen van Neurenberg tot lange gevangenisstraffen of de doodstraf waren veroordeeld, vanwege Operatie Paperclip gratie kregen. De hoogste Amerikaanse gezagsdrager in Duitsland zette tien van de vijftien doodvonnissen om in gevangenisstraffen van een tot zeven jaar. Van de overige 74 gevangenisstraffen draaide hij er 64 drastisch terug.

Einstein protesteert

Door een artikel in *The New York Times* kreeg het Amerikaanse publiek al in november 1946 lucht van Operatie Paperclip. In plaats van te ontkennen besloot het ministerie van Oorlog journalisten uit te nodigen op de vliegbasis Wright Field in Ohio, waar 140 Duitse wetenschappers werkzaam waren. De journalisten kregen mannen te zien die schaak speelden en met modelvliegtuigjes poseerden. Zo moest de indruk worden gewekt dat de gerekruteerde wetenschappers van onbesproken karakter waren en in de oorlog niets verkeerd hadden gedaan. Bekende en omstreden nazi's werden bewust buiten beeld gehouden. Desondanks was de verontwaardiging groot. Amerikaanse wetenschappers stuurden boze ingezonden brieven naar

kranen en tijdschriften. De Joodse Albert Einstein, die al ver voor de oorlog uit Duitsland naar de VS was vertrokken, schreef aan president Truman: "We beschouwen deze individuen als potentieel gevaarlijk. Hun verleden als belangrijke aanhangers van de nazipartij werpt de vraag op of ze geschikt zijn om Amerikaanse staatsburgers te worden en leidende posities in te nemen bij Amerikaanse instellingen."

Niet iedereen verwoordde zijn bezwaren zo voorzichtig. "Is de oorlog gevoerd om de nazi-ideologie via de achterdeur onze onderwijs- en wetenschapsinstellingen binnen te smokkelen? Willen we wetenschap tegen elke prijs?" fulmineerden de kernfysici Hans Bethe en Henri Sack.

Er waren gegronde redenen om vraagtekens te zetten bij het opportunisme achter Operation Paperclip. Veel van de Duitse wetenschappers die een contract kregen aangeboden van de Amerikaanse overheid hadden inderdaad hoge posities bekleed binnen de nazipartij. Wernher Von Braun was zelfs officier geweest in de beruchte SS – op voorpraak van SS-leider Heinrich Himmler – en had het bijbehorende uniform dagelijks gedragen.

Anderen 'paperclippers' hadden zich zoals gezegd schuldig gemaakt aan gruwelijke vergripen. Naziwetenschappers in dienst van de Luftwaffe deden

Een windtunnel in het onderzoekscentrum van de Luftwaffe in 1940. De Amerikanen wilden de hier opgedane Duitse kennis maar wat graag gebruiken om de wapenwedloop met de Russen te winnen.

experimenten waarbij gevangenen uit concentratiekampen urenlang in een bad met ijswater moesten liggen. Zo wilden ze kennis vergaren om piloten te redden die in de Noordzee waren neergelaten. Honderden gevangenen vonden hierbij de dood. Veel onderzoekers die bij deze experimenten waren betrokken, werden kort na de oorlog door de Amerikaanse overheid ingehuurd. Over hun verleden werden geen lastige vragen gesteld. Anderen hadden duizenden dwangarbeiders aan het werk gezet in de donkere tunnels van de ondergrondse fabriek Mittelwerk, waar onder andere V2-raketten werden geassembleerd. Deze slaven zwoegden twaalf uur per dag, zeven dagen per week, sliepen op de rotsige bodem van de stoffige tunnels en hadden nauwelijks te eten.

Als ze zich volgens de bewakers niet genoeg inspanden, kregen ze zweepslagen of werden ze opgehangen. Van de zestigduizend gevangenen die de naziwetenschappers hierbij gebruikten, kwam ongeveer de helft om tijdens het loodzware werk om.

Drugs en hypnose

De wetenschap die door de voormalige nazi's in de VS werd bedreven, stond volledig in dienst van het Amerikaanse Koude-Oorlog-programma. Operatie Paperclip-onderzoekers hielpen bij het ontwikkelen van biologische en chemische wapens, die onder meer werden gebruikt tijdens de Vietnamoorlog. Walter Schieber, een van Hitlers vroegste vertrouwelingen, werd door het Amerikaanse defensieapparaat in het grootste geheim aangesteld

Wernher von Braun: Mister V2

Wernher von Braun (1912-1977) ontwierp de V2-raket, een van de 'vergelingswapens' waarmee Hitler alsnog de oorlog hoopte te winnen. Vanaf september 1944 werden er drieduizend afgevuurd. Bovendien was hij Sturmbannführer (majoor) bij de SS. Dit alles weerhield de Amerikanen er niet van om hem tijdens Operatie Paperclip binnen te halen. In de VS werd hij directeur van het Marshall Space Flight Center van de NASA en de uitvinder van de Saturnus V-raket, die het Apollo-programma en daarmee de Amerikaanse maanlandingen mogelijk maakte.

In deze raket-fabriek werden concentratie-kampgevangenen door de nazi's als dwangarbeiders tewerkgesteld. De helft stierf door vermoeidheid, ondervoeding of zweepslagen.

als hoofd van twee fabrieken die jaarlijks duizenden tonnen van het dodelijke zenuwgas sarin produceerden. De Duitse ingenieur die Hitlers bunker in Berlijn had gebouwd, ontwierp een ondergronds complex voor het Amerikaanse leger om in te schuilen bij een chemische aanval van de Russen.

Ook de CIA plukte veelvuldig de vruchten van Operatie Paperclip. In de jaren vijftig en zestig werden Duitse artsen en scheikundigen ingezet bij geheime operaties waarbij men onderzocht hoe hypnose, elektroshoktherapie en hallucinerende drugs als lsd konden worden gebruikt om informatie van krijgsgevangenen los te weken. Maar het meest tot de verbeelding sprekende project waarbij oud-nazi's waren betrokken – en als geen ander een uitvloeisel van de Koude Oorlog – was de ruimtevaart. Zo stond het team van de oud-SS'ers Wernher von Braun, Kurt Debus en Arthur Randolph (een van de managers van het hierboven genoemde slavenkamp Mittelwerk) bij de NASA

aan de basis van de Saturnus V. Deze raket speelde een cruciale rol in het Apollo-programma, dat in 1969 uiteindelijk Neil Armstrong als eerste mens op de maan zette.

“Bij het werken met toegewijde nazi's lijken sommige Amerikaanse functionarissen het vermogen te hebben ontwikkeld om de andere kant op te kijken”, schrijft Jacobsen in haar boek over Operatie Paperclip. “Anderen zagen de persoon wel, maar dan alleen de wetenschapper en niet de nazi.”

Lelijke overwinning

Rond de tijd van die eerste maanlanding maakte president Nixon een einde aan de fors uit de hand gelopen wapenwedloop met de Sovjet-Unie. Hij verbood verder onderzoek naar biologische en chemische wapens en verordonneerde bovendien dat het opgebouwde arsenaal moest worden vernietigd. De wapens waren echter niet ontworpen om te worden ontmanteld en het zou nog 34 jaar duren voordat de techniek was ontwikkeld om de 412.000 che-

mische explosieven onschadelijk te maken. Dat gebeurde met robots op een eiland in de Stille Zuidzee. De totale kosten bedroegen 30 miljard dollar (27 miljard euro).

In 2005 schreef een onafhankelijke commissie in opdracht van het Amerikaanse Congres een rapport over Operatie Paperclip. De ontnuchterende conclusie luidde: “Er was geen overtuigende reden om de naoorlogse periode te beginnen met de hulp van degenen die werden geassocieerd met de allerergste oorlogsmisdaden.”

Operatie Paperclip maakte hoe dan ook duidelijk dat de angst voor een al dan niet denkbeeldige vijand ertoe kan leiden dat principes als rechtvaardigheid op de tocht komen te staan. Dus als het ronselen van naziwetenschappers er daadwerkelijk aan heeft bijgedragen dat de VS in de Koude Oorlog aan het langste eind trokken – en daarmee dat het communisme het aflegde tegen de democratie – dan was dat een overwinning met een erg onaangenaam luchtje. ■

Otto Ambros: Hitlers lieveling

Otto Ambros (1901-1990) was Hitlers favoriete scheikundige vanwege het door hem ontwikkelde synthetische rubber. Dit strategisch belangrijke materiaal produceerde Ambros overigens niet zelf; dat deden gevangenen van het concentratiekamp Auschwitz III. In 1948 werd hij tot acht jaar cel veroordeeld voor massamoord en het inzetten van dwangarbeiders. Al in 1952 kwam hij echter vrij, om later aan de slag te gaan voor het Amerikaanse ministerie van Energie.

Bottomline

- 1 Meer dan 1600 wetenschappers die in de Tweede Wereldoorlog voor Hitler werkten, werden na afloop van WO II in het geheim naar de Verenigde Staten overgebracht.
- 2 Deze zogeheten Operatie Paperclip was door de Amerikanen op poten gezet om, naar eigen zeggen, de wapenwedloop met de Sovjet-Unie te winnen.
- 3 Sommige van deze naziwetenschappers waren eerder tot lange gevangenisstraffen of zelfs de gal veroordeeld. Maar dit poetsten de Amerikanen vakkundig weg.

Abhinabha Tangerman gebruikte voor dit artikel de volgende literatuur: Annie Jacobsen: *Operatie Paperclip. The secret intelligence program that brought Nazi scientists to America*, Little, Brown and Company (2014) | David Rising, Randy Herschaft en Richard Lardner: *Expelled Nazis paid millions in Social Security*, Associated Press (19 oktober 2014).

Reageren? Ga naar www.kijkmagazine.nl/artikel/operatie-paperclip